

Vem betalar arbetstidsförkortningen?

Av Lars Nabseth

Utredningen om kortare arbetstid har i sitt nyligen avgivna betänkande framhållit, att frågan om en arbetstidsförkortning här i landet framför allt måste ses som ett val mellan att antingen ta ut den årliga produktionsstegringen i form av materiell standardstegring eller att ta ut den i form av ökad fritid och istället minska takten i den materiella standardhöjningen. Skyddsmotivet, som tidigare spelat stor roll vid diskussioner om arbetstidens längd, anses däremot inte vid nuvarande arbetstidsförhållanden vara av lika stor betydelse. Det kommer endast in vid ställningstagandena till sådana frågor som maximering av dygnsarbetstid och övertid.

Utredningen är väl medveten om att, om man betraktar arbetstidsfrågan

Man får välja om man vill ta ut den årliga produktionsstegringen i form av ökad konsumtion eller i form av ökad fritid. Det är emellertid långt ifrån säkert att de grupper, som får ökad fritid genom den föreslagna arbetstidsförkortningen, också är villiga att — relativt sett — minska sin konsumtion. Frågan om vilka som kan väntas få betala en lagstiftningens väg genomförd arbetstidsförkortning diskuteras av sekreterare Lars Nabseth i Industrins Utredningsinstitut.

som ett avvägningsproblem mellan ökad fritid och ökad konsumtion, detta bör medföra att man försöker skapa största möjliga valfrihet för olika grupper av arbetstagare, eftersom preferenserna sannolikt varierar i hög grad mellan dem. Man skulle här egentligen vänta sig att slutsatsen av det förda resonemanget skulle bli, att det inte är lämpligt med ytterligare lagstiftning på arbetstidsområdet, eftersom en sådan sannolikt verkar normbildande, utan att arbetstidsfrågan i fortsättningen bör överlämnas åt arbetsmarknadens parter. Utredningen anser emellertid, "att motivet för en utredning om lagstiftning för kortare arbetstid är just bundenheten av arbetstiden och därmed bristen på valfrihet". Utredningens åsikter här implicerar tydligen en viss kritik av arbetsmarknadens nuvarande funktions sätt. Man anser, att om det finnes möjligheter för olika kategorier av arbetstagare att friare välja sin arbetstid med åtföljande variationer av inkomsten skulle inte utjämningskravet från dem som nu har 48 timmars arbetsvecka spela någon större roll vid diskussionen om arbetstidens längd. Detta anser man inte möjligt för närvarande, vilket förefaller vara överdrivet pessimistiskt mot bakgrunden av den arbetstidsförkortning som ägt rum för många arbetare vid gruvor, järnbruk, massafabriker etc. under senare år.

Arbetsförkortningen medför inkomstomfördelning

Om olika grupper av anställda skall kunna göra ett välövertvägt val mellan fritidsökning och konsumtionsstegring, är det uppenbart att de måste ha kännedom om fritidens pris, dvs den standardstegring de går miste om som följd av den ökade ledigheten. Utredningen har varit väl medveten härom och även ägnat större delen av sitt betänkande åt en diskussion av en arbetstidsförkortnings ekonomiska verkningar på den totala samhällsekonomin. Den har emellertid inte ägnat något större utrymme åt att diskutera, vilken omfördelning av inkomster som kan tänkas äga rum mellan olika personalgrupper och vem som kommer att bära förlusten av de varor och tjänster, som skulle ha kunnat produceras men som man går miste om som följd av ett genomförande av den föreslagna förkortningen från 48 till 45 timmar. Man har här nöjt sig med påpekandet att "snart sagt varje anpassningsprocess efter en förändring av produktionens förutsättningar innebär en förändrad inkomstfördelning" och att det på samma sätt kommer att ske en "omfördelning av inkomster under anpassningen efter en arbetstidsförkortning där vissa får det relativt sett sämre, andra relativt sett bättre". Detta uttalande måste emellertid förefalla en smula magert framförallt för ställningstagandet från de grupper, exempelvis akademikerna, som inte direkt berörs av den föreslagna förkortningen.

Problemet för dessa icke direkt berörda grupper vore förhållandevis enkelt om det vore så, att den relativa

produktionsminskning som äger rum endast drabbar de grupper som blir delaktiga av förkortningen, vilket en strikt tillämpning av valmotivet för förkortningen egentligen förutsätter. (Endast de grupper för vilka valet är aktuellt bör beröras av valalternativen.) I så fall kunde andra grupper säga sig att det är likgiltigt för deras val vilket alternativ som väljes. Frågan kompliceras emellertid av att så uppenbarligen inte kommer att bli fallet.

Sämre service, längre arbetstid

För det första kommer, som framgår av de bilagor som utredningen låtit publicera, den relativa produktionsminskning som äger rum även att drabba områden där den får återverkningar för grupper som inte fått någon ökad fritid. Detta gäller exempelvis den som följd av förkortningen sannolikt något långsammare utbyggnaden av vägnätet, järnvägarna, telefonväsendet etc. På liknande sätt kan det tänkas att förkortningen medför sämre service från detaljhandelns sida, vilket kommer att gälla för alla kunder.

Det är inte heller otroligt att en arbetstidsförkortning för alla de grupper som har 48 timmars arbetsvecka kan medföra en förlängning av arbetstiden för andra grupper. Detta kan komma att gälla för många egna företagare, exempelvis jordbrukare, och för högre tjänstemän, dvs ofta akademiker, för vilka det är nödvändigt att utföra en viss mängd arbetsuppgifter vilken kan stiga som följd av ökad ledighet för arbetarna.

Kan prisstegringar undvikas?

Det väsentligaste och samtidigt mest svårbehandlade problemet i samband med den föreslagna förkortningen är dock, vilka återverkningar den kommer att få på avtalsmarknaden och lönebildningen under de år förkortningen genomföres. Här finns det, som utredningen framhåller, risk för att förkortningen via lönebildningen medför sådana kortfristiga balansrubbnings i vår ekonomi, att den leder till inflationistiska prisstegringar med åtföljande inkomstfördelningar mellan olika inkomsttagargrupper.

Lönebildningsprocessen skulle verka minst inflationistisk, om man vid avtalsuppgörelserna i samband med förkortningen helt kunde se bort från kompensationsproblemen och endast betraktade uppgörelserna som ett led i den genomsnittligt sett årliga löneökning vi kan bevilja oss som följd av den pågående produktivitetstegringen. På så sätt skulle de grupper som fått ökad ledighet primärt få en inkomst-sänkning, varefter samtliga löntagargrupper i samhället skulle få en ungefärligen lika stor lönestegring. Härigenom skulle också den relativa produktionsminskning som uppkommer till största delen endast drabba dem som får del av förkortningen. Erfarenhetsmässigt har det dock visat sig, att löntagarna är mycket ovilliga att acceptera en sänkning av den nominella inkomstnivå som uppnåtts. Detta har medfört, att utredningen föreslagit en sänkning med en timme om året under åren 1958—60, då den lönestegring, som då behövs för att bibehålla inkomstnivån för grupper med förkortad

arbetstid, inte behöver bli större än att den kan rymmas inom ramen för den årliga produktionsökningen.

Tjänstemännens arbetstid

Det är också troligt, att förkortningen kommer att få återverkningar på avtalsuppgörelserna i den formen att även grupper, som inte direkt berörs av lagstiftningen, kommer att vilja ha kortare arbetstid. Så t. ex. förefaller det naturligt, om arbetarna får femdagars arbetsvecka, att även tjänstemännen kommer att begära detta. Om det är möjligt att genomföra för samtliga akademikergrupper blir beroende på arbetets art. För lärarna exempelvis är det ju inte säkert, att man kommer att införa femdagars skolvecka, även om det förefaller troligt att man i största möjliga utsträckning kommer att söka minska undervisningen på lördagarna.

Undvik lagstiftning!

De allvarligaste följderna av förkortningen uppkommer sannolikt, om de tidigare 48-timmarsarbetarna vid löneförhandlingarna inte endast får kompensation för bortfallet av arbetstimmar utan även får del av den löneökning som normalt förekommer. Krav på en sådan lönehöjning innebär, att de grupper som fått kortare arbetstid helt söker undvika att bära något av den relativa produktionsförlusten. Det är i så fall troligt, att även andra grupper genom sina organisationer söker erhålla betydande lönehöjningar. I så

fall kommer resultatet endast att bli en ny inflationsvåg. Utredningen framhåller, att för att detta inte skall bli fallet krävs en "aktiv medverkan från avtalsparternas sida liksom även en aktiv ekonomisk politik". Men röjer man inte här en betydande ambivalens i sin syn på arbetsmarknadens parter? Å ena sidan anser man, att bundenheten vad beträffar arbetstiden är alltför stor och att man måste lagstifta för att minska denna bundenhet. Å andra sidan begär man aktiv medverkan från

arbetsmarknadens parter vid genomförandet av lagstiftningen. Vore det inte naturligare att helt överlämna frågan om arbetstiden till de årliga förhandlingarna, då den ändå måste bli en bricka i detta förhandlingsspel. Eller anser man, att det i så fall inte går att genomföra den utjämning mellan de nuvarande 48-timmarsarbetarna och de grupper som har kortare arbetstid än 48 timmar som man eftersträvar? I så fall borde detta ha framgått mera explicit av utredningen.